

ՀԱՏԿԱԲԱՆԱԿԱՆ ԽՈՍՔԻ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ՍԿՋԲՈՒՆՔՆԵՐԸ*

Մետաքսյա Դարաքյան
Հայաստանի պետական մանկավարժական համալսարան

Սույն հոդվածը ներկայացնում է իդիոմների՝ որպես հաղորդակցման իրազեկության ձևավորման ու զարգացման արդյունավետ միջոցի դասավանդման խնդիրները: Հոդվածի հիմնական գաղափարն այն է, որ հատկաբանությունները փոխանցում են սոցիալ-մշակութային տեղեկատվություն, որն էլ իր հերթին լեզուն ուսումնասիրողների հաղորդակցական հմտությունների հաջողության գրավականն է:

Բանալի բառեր. միջմշակութային հաղորդակցություն, հենքային գիտելիքներ, արտալեզվական գործոններ, խոսքային վարքագիծ, լեզվաճանաչողական իրողություններ, հատկաբանական երկխոսություն, միջմշակութային իրազեկություն:

Ներածություն

Անգլերեն ուսումնասիրողները հատկաբանական խոսքի տիրապետման գործընթացում պետք է ուսումնասիրեն ոչ միայն քերականություն և համապատասխան բառապաշար, այլև տվյալ երկրի պատմաքաղաքական և մշակութային իրողություններին առնչվող երևույթներ: Ակնհայտ է, որ հատկաբանությունները մեծ արժեք են ներկայացնում ոչ միայն լեզվի, այլև մշակույթի տեսանկյունից: Ընդ որում, դրանց միջոցով կարելի է հետազոտել լեզվակիրների մշակույթը, ավանդույթները, սովորույթները, պատկերացումներն ու կարծրատիպերը: Օտար լեզվի ուսուցման հաղորդակցական ուղղվածությունը ենթադրում է հաղորդակցական բնույթի միավորների օգտագործման վրա հիմնված լեզվի ընկալման և արտաբերման ուսուցում: Ինչպես նշել է Ի.Ի. Ֆորմանովսկայան՝ հաղորդակցությունը ազատ արտահայտվելու և կայուն բանաձևեր վերարտադրելու կարողություն է: Այնպիսի ունակություն, որը թույլ է տալիս տիրապետել հաղորդակցության օրենքներին և հասկանալ զրուցակցի հաղորդակցական գործունեությունը (Формановская 1987:3):

Մի կողմից, փաստ է այն, որ ժամանակակից մեթոդական հետազոտություններում առաջին պլան է մղվում հաղորդակցական մոտեցումը, մյուս կողմից՝ հնարավոր չէ իրականացնել որևէ հաղորդակցություն առանց հատկաբանական երկխոսության:

Հատկաբանական երկխոսության ուսուցումը

Հաղորդակցական հարացույցի շրջանակներում հատկաբանական երկխոսության ուսուցումը ենթադրում է համապատասխան մանկավարժահոգեբանական պայմանների ապահովում: Հիմնական դժվարություններից մեկն այն է,

* Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 11.07.2016:

որ ուսումնական պայմաններում հնարավոր չէ վերարտադրել լեզվակիրներին մատչելի լեզվական և հանրամշակութային ֆոնը: Հանրամշակութային հաղորդակցության ընթացքում լեզվակիրները յուրացնում են մշակութային արժեքները, իսկ միջմշակութային հաղորդակցության ժամանակ հաղորդակցվողները ծանոթանում և համեմատում են սեփական և ուսումնասիրվող մշակույթները: Այնքան էլ հեշտ չէ սովորողների համար երկու մշակույթների միջև առկա տարբերությունը ի հայտ բերել, բացահայտել դրանց ընդհանրությունները և տարբերությունները ուսումնական պայմաններում:

Հատկաբանական խոսքի յուրացման ճանապարհին առաջնային խնդիր է դառնում գործաբանական, հանրամշակութային բնույթի փոխներթափանցումների կանխումն ու հաղթահարումը: Վ. Գ. Գակը մեծ տեղ է հատկացնում գիտակցական մոտեցման կամ գիտակցականության սկզբունքի կիրառմանը, երբ աշակերտները հստակորեն սկսում են գիտակցել մշակութային բնույթի տարբերությունները: Նա նշում է, որ անհրաժեշտ է համապատասխան պայմաններ ստեղծել մշակութային կամ գործաբանական փոխներթափանցման հաղթահարման համար (Гак 1979:3):

Ակնհայտ է, որ մայրենի լեզվի և ուսումնասիրվող լեզվի ու մշակույթի յուրահատկության գիտակցումը կարող է անհամեմատ ավելի մեծ ազդեցություն ունենալ սովորողի վրա՝ բարելավելով աշակերտների խոսքային կարողությունները: Նշված համատեքստում մայրենի լեզուն և օտար լեզուն հանդես են գալիս որպես համարժեք հասկացություններ, որոնք ձևավորվում են ոչ միայն անհատական-հոգեբանական կամ ուսումնական-հոգեբանական, այլև պատմամշակութային և հասարակական-քաղաքական գործոններով (Халеева 1989: 192): Համեմատական վերլուծությունը սովորողներին հնարավորություն է ընձեռում ճանաչելու սեփական մշակույթը մեկ այլ հասարակության հետ համեմատելով: Հենց համեմատությունն է սեփական և ուրիշի մշակույթի ճանաչման գործող մեխանիզմը:

Սովորողները պետք է յուրացնեն, որ համեմատությունը միայն մի լեզվահամակարգի պարզ տեղադրումը չէ մեկ այլ համակարգի վրա: Լեզուները համեմատելիս, չպետք է կենտրոնանալ միայն տարբերությունների վրա: Համեմատական վերլուծությունը պետք է ցույց տա, որ լեզվամշակույթների միջև գոյություն ունեն ոչ միայն տարբերություններ, այլև նմանություններ:

Մեթոդական առումով համեմատական վերլուծությունն ունի հետևյալ առավելությունները. ուսումնական գործընթացի արդյունավետություն և ինտենսիվություն, լեզվական նյութի ծավալի մեծացում, նրա ավելի ճիշտ և կոնկրետ վերարտադրում, ավելի հուսալի յուրացում, սովորողների ճանաչողական ակտիվության խթանում: Ասվածի համատեքստում ուսուցման մեջ մեծ նշանակություն ունի նաև սովորողների հուզական կարգավիճակը, իսկ *օտար մշակույթի ընկալումը և դրա՝ սեփականի հետ համեմատելը միշտ հուզականորեն են պատկերված, քանի որ առաջացնում են ոչ սեփականի, օտարի զգացողություն, մյուս կողմից՝ զարմանքի, կարեկցանքի, հետաքրքրության զգացում* (Фурманова 1993:51):

Լեզվակիրների մոտ հաղորդակցական իրազեկությունը ձևավորվում է շփման ընթացքում, որը հանդիսանում է մարդկային սերունդների կողմից կուտակված փորձի փոխանցման գործընթաց: Շփման գործընթացը ներառում է այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են սոցիալական ճանաչողությունը, պրակտիկ

գործունեության գիտելիքների ձեռքբերումը, որոշակի նորմերի և դերերի յուրացումը: Անձի զարգացման և սոցիալականացման գործընթացում կարևոր գործոն է հանդիսանում լեզվի՝ որպես տեքստային գործունեության տիրապետումը: Մայրենի լեզվի լեզվական պրակտիկան հիմնավորվում է ենթագիտակցորեն, որը նպաստում է մայրենի լեզվի ուսուցմանը:

Ուսումնական պայմաններում անհրաժեշտ է կադապարել **սոցիալականացման գործընթացը**, այսինքն՝ ստեղծել միջմշակութային սոցիալականացման յուրահատուկ պայմաններ:

Այդ առումով կարևորվում է օտար լեզվի ուսուցման մեջ արտամշակութային սոցիալականացման սկզբունքի կիրառումը, որը ենթադրում է շփում տվյալ լեզվակիր ժողովրդի մշակույթի հետ: Արտամշակութային սոցիալականացման սկզբունքը սերտորեն կապված է լեզվական գիտակցության տեսության հետ և իրականացվում է օտար լեզվի ուսուցման գործընթացում, զուգահեռ նաև անբաժան է տվյալ լեզվակրի մշակույթի ուսուցումից:

Ինչպես հայտնի է, օտար լեզու ուսումնասիրող աշակերտների բառապաշարը ձևավորվում է համապատասխան փուլերով, նոր լեզվական երևույթների, նոր հասկացությունների աստիճանական յուրացմամբ: Հատկաբանական արտահայտությունները հիմնականում յուրացվում են լեզվի ուսուցման ավարտական փուլում, երբ հնարավոր է դառնում խոսել **խոսքային գործունեության** արտադրողական և վերարտադրողական մակարդակների մասին:

Օտար լեզվի տիրապետման գործընթացը, միաժամանակ, օտար լեզու ուսումնասիրող աշակերտների գիտակցության ձևավորման գործընթաց է: Գործունենալով երկրորդական սոցիալականացման հետ՝ աշակերտներն առնչվում են գործունեության նոր ձևերի, իրականության նոր հասկացությունների հետ:

Օտար լեզուն հանդես է գալիս որպես սովորողների երկրորդական սոցիալականացման միջոց, տվյալ գործընթացի նպատակը ազգային լեզվակրի սոցիալականացման պատճենահանումը կամ կրկնումը չէ: Այն ուղղված է **միջմշակութային իրազեկության** ապահովմանը: Օտար լեզուն դիտվում է որպես օտար լեզվամշակութային իրականության գիտակցման միջոց: Ոչ **ազգային լեզվակրի** գիտակցության ձևավորումն իրականացվում է ճանաչողական գործունեության արդյունքում: Ուղղակի հաղորդակցման բացակայության դեպքում մեծ դեր են խաղում օտարալեզու տեքստերը, որոնք պարունակում են օտար մշակութային հասկացություններ:

Սովորողները հաճախ չգիտեն, թե ինչ արտահայտություններ են ընդունված տվյալ լեզվական հանրության կողմից, այս կամ այն իրադրության մեջ:

Ժամանակակից հանրալեզվաբանությունը նշում է լեզվական իրադրության 2 հիմնական ձև՝ **ստանդարտ** (կամ կայուն) և **փոփոխվող**: Ստանդարտ լեզվական իրադրությունում մարդու լեզվական և ոչ լեզվական վարքագիծը խստորեն համակարգվում է: Ինչպես նշում են հետազոտողները՝ **ստանդարտ** (կայուն) **լեզվական իրադրությունների** համար կարևոր է իմանալ ոչ միայն ինչ ասել, այլ նաև թե ինչպես պահել իրեն: Հատկաբանական բանավոր խոսք սովորողները պետք է կարողանան օգտվել ինչպես ստանդարտ, այնպես էլ փոփոխվող լեզվական իրադրություններից:

Առաջին պլան է մղվում սովորողների հատկաբանական խոսքային վարքագծի ձևավորման հիմնախնդիրը, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հաղորդակցման տարբեր հասարակական իրադրությունների կիրառումը նպաս-

տում է հատկաբանական արտահայտությունների ճիշտ օգտագործմանը: Սույն պարագայում, անհրաժեշտ է ուսանողներին ապահովել յուրօրինակ կողմնորոշման համակարգով, որը նրանց թույլ կտա ընտրել հաղորդակցման համապատասխան պայմաններում արտահայտվելու խոսքային միջոցներ: Այդպիսի կողմնորոշիչներ կարող են հանդիսանալ **հենքային և արտալեզվական գիտելիքները**:

Առանձնահատուկ նշանակություն ունի այն, որ «ոչ ազգային լեզվակրի» ձևավորումը հիմնականում իրականանում է այլամշակութային տեքստային գործունեության ուսուցման և վերլուծության միջոցով:

Հատկաբանական երկխոսության ուսուցման համար նպատակահարմար է օգտագործել գործառական մոտեցումը, որը թույլ է տալիս ապահովել խոսքային նորմի և կոնկրետ իրադրության մեջ բառի կիրարկության կապը, *առանց որի ուսուցվող արտահայտությունների հիմքում ընկած լեզվական միավորները չեն իրականացնում որևէ հաղորդակցական գործառույթ և չեն առնչվում տվյալ խոսքային իրադրությանը* (Мусаев 1981:85): Հատկաբանական խոսքի ուսուցման ընթացակարգերից կարելի է առանձնացնել ուսուցման համար ընտրվող հատկաբանական արտահայտությունները: Խալեևան նշում է, որ *մեթոդիստների ջանքերը պետք է ուղղված լինեն նախ և առաջ հենց հասարակական, մշակութային նշանակության բաժիններին, որոնց տիրապետելով, սովորողները կուրացնեն այլ էթնոմշակութային հանրությանը բնորոշ լեզվաձանաչողական իրողությունները և կկարողանան համարժեքորեն կիրառել դրանք իրենց տեքստային գործունեության մեջ* (Халеева 1989:107):

Լեզվանյութի ընտրության սկզբունքները

Հատկաբանական խոսքի ուսուցման համատեքստում կարևորվում է այն, թե ինչպես է իրականացվում **լեզվանյութի ընտրությունը**: Ուսուցման նպատակով ընտրվող բազմաթիվ բառերից, կայուն բառակապակցություններից և խոսքային կաղապարներից պետք է ընտրել նրանք, որոնք ծավալով և կազմով համապատասխանում են տվյալ դասընթացի պայմաններին: Առանձնահատուկ նշանակություն ունի այն, որ առաջարկվող լեզվանյութը համապատասխանի սովորողների գիտելիքների և հմտությունների մակարդակին:

Լեզվանյութի ընտրության սկզբունքներն անհրաժեշտ է հիմնավորել հաղորդակցական մոտեցման շրջանակներում: Դա ենթադրում է առաջադրել ընտրության հետևյալ պահանջները՝

1) Ընտրված նյութը պետք է ունենա այն հատկությունները, որոնք թույլ կտան այն օգտագործել որպես հաղորդակցման միջոց: Այն պետք է արտացոլի տվյալ խոսքային գործունեության առանձնահատկությունները և պետք է համապատասխանի հատկաբանական խոսքի ապահովման որակական չափանիշներին:

2) Լեզվանյութի ընտրությունը պետք է ապահովի նրա կիրառման առավելագույն արդյունավետությունը և դիտարկվի համապատասխան խոսքային գործունեության շրջանակներում կամ համապատասխան լեզվական գործունեության և նրա բովանդակության կապի ապահովման տեսակետից:

Հատկաբանական արտահայտություններն ընտրելիս պետք է հաշվի առնել ինչպես լեզվաբանական, այնպես էլ արտալեզվական բնույթի գործոնները:

Միջմշակութային հաղորդակցության զարգացման տեսանկյունից կարևորվում են նաև հատկաբանական արտահայտությունների ընտրության հաղորդակցական սկզբունքները: Դա ենթադրում է ընտրել հաղորդակցական ուղղվա-

ծություն ունեցող տեքստեր, իրադրություններ, խոսույթներ, որոնք հիմնականում բնագրային են, արտացոլում են խոսակցական լեզվի առանձնահատկությունները և բազմազան են իրադրային առումով:

Հատկաբանական խոսքի ուսուցման նվազագույն միավորներ ընտրելիս, անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև այն, որ տարբեր մշակույթներ ներկայացնող մարդիկ տարբերվում են իրենց **խոսքային վարքագծով**: Այսպիսով, անհրաժեշտություն է առաջանում համապատասխան խոսքային վարքագծի նորմերը յուրացնելու գործընթացում ապահովել լեզվական և արտալեզվական գործոնների օրգանական կապը, քանի որ դա օտարալեզու բանավոր հատկաբանական խոսքի ուսուցման կարևոր պայման է:

Հատկաբանական արտահայտությունները մեր կողմից դիտվում են որպես ոչ թեմատիկ, ունիվերսալ, դրանք կարելի է օգտագործել տարբեր թեմաներում, համարյա ցանկացած տեքստում, անկախ դրա բովանդակությունից:

Օտար լեզվի, առավել ևս հատկաբանական խոսքի ուսուցումը սերտորեն կապված է ժողովրդի՝ տվյալ լեզվակրի մշակույթի հետ շփումից: Հանրամշակութային նշանակության միավորների ընտրման սկզբունքը առաջարկում է հաշվի առնել ուսուցանվող լեզվի երկրի մշակույթի և սովորողների երկրի մշակույթի ազգային յուրահատկությունները: Հատկաբանական խոսքը ներառում է **հենքային գիտելիքներ**, որոնց միջոցով հնարավոր է վերարտադրել կամ կադապարել ուսումնական պայմաններում տվյալ լեզվական հանրությանը բնորոշ բազմաթիվ խոսքային իրադրություններ: Ըստ Ի.Ի. Խալեևայի՝ հանրամշակութային նշանակության միավորների ընտրության սկզբունքի կիրառումը նպաստում է հաղորդակցվողների հանրամշակութային բնույթի տարբերությունների հաղթահարմանը, որի արդյունքում հնարավոր է դառնում կրճատել նրանց միջև գոյություն ունեցող տեղեկատվական բացը (Халеева 1989:60):

Եզրակացություն

Այսպիսով, հատկաբանական խոսքի ուսուցման նվազագույն միավորների ընտրություն իրականացնելիս, պետք է հաշվի առնել դրանց հասարակական նշանակությունը, խոսքանյութի մշակութային առանձնահատկությունը:

Օտար լեզվի ուսուցման համար անհրաժեշտ խոսքանյութն ընտրելիս, երկար ժամանակ առաջ էր քաշվում ոճական տեսակետից սահմանափակության սկզբունքը, ըստ որի՝ հաշվի էին առնվում միայն այն միավորները, որոնք պատկանում են չեզոք կամ խոսակցական-գրական ոճին:

Հատկաբանական խոսքի ուսուցումն իրականացնելիս, անհրաժեշտ է կադապարել բնականին մոտ ուսումնական խոսքային իրադրություններ, ստեղծել այնպիսի պայմաններ, որոնք նպաստում են կոնկրետ խոսքային իրադրություններում համապատասխան հատկաբանությունների ճիշտ օգտագործմանը:

Հատկաբանական արտահայտություններ ընտրելիս գործառական-ոճական տարբերակման սկզբունքի կիրառումը կապված է այն բանի հետ, որ հատկաբանական արտահայտություններն օգտագործվում են տարբեր հաղորդակցական իրադրություններում: Նկարագրված հատկաբանական երկխոսության և ընտրված հատկաբանական նյութի ուսուցումը պահանջում է որոշակի պայմանների ապահովում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. (2001) *The Penguin Dictionary of English Idioms*. / Ed. by D.M. Gullant & D. Hinds-Howell, Second Edition. London UK, New York: Penguin Books, pp.168.
2. *How to Teach English Idioms and Their Meaning*. Available at: <<http://busyteacher.org/3712-how-to-teach-english-idioms-and-their-meaning.html>> [Accessed March 2016].
3. Гак, В.Г. (1979) *Межъязыковое сопоставление и преподавание иностранного языка*. // Иностранные языки в школе. № 3. М.
4. Мишин, И.Ф (1981) *Методика обучения узуальным формам речи*. / Дис... канд. пед. наук. - Часть 1. М.
5. Формановская, Н.И. (1987) *Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты*. М.: «Русский язык»,
6. Халева И.И. (1996) *Нерративный текст как форма национального социокультурного сознания (в подготовке переводчиков и преподавателей иностранного языка)*. // Актуальные проблемы преподавания перевода и иностранных языков в лингвистическом вузе. (Тр./МГЛУ). Вып. 423. М.

Communicative Principles of Teaching Idioms

The article covers the problem of teaching idioms as an effective means of forming and developing communicative competence. Learning a foreign language is not only acquiring grammar and vocabulary knowledge. The main idea of the article is that teaching idioms conveying a lot of information of sociocultural character will guarantee success in developing the learners' communicative skills.

Коммуникативные принципы обучения идиомам

В статье рассматриваются вопросы обучения идиомам как эффективного метода формирования и развития коммуникативной компетенции учащихся. Изучение иностранного языка не должно замыкаться на изучении грамматики и приобретении словарного запаса.

В статье, в частности, обсуждается тот факт, что идиомы являются носителями огромного количества информации социокультурного характера, что, в свою очередь, обеспечивает развитие коммуникативных умений учащихся.